

THE ROLE OF EDUCATION IN FAROBI'S WORKS

Shovkieva Shohida Bobosher Kizi
Uzbek State Institute of Arts and Culture

Annotation

This article discusses Farobi's works, their analysis and pedagogical ideas in these works, the role of education. That is why there are many examples of the idea of a perfect man in The City of Noble People.

Keywords: upbringing, perfect man, moral qualities, second teacher

Abu Nasr Forobiyning ta'limiy-axloqiy qarashlari. O'rta asr ijtimoiy – falsafiy fikr taraqqiyoti mutafakkir Abu Nasr Forobiy nomi bilan bog'liq bo'lib, uning inson kamoloti haqidagi ta'imoti ta'lim – tarbiya sohasida katta ahamiyatga ega. Mashhur YUnon faydasufi Arastudan keyin SHarqda o'z bilimi, fikr doirasining kengligi bilan nom chiqargan Forobiyni yirik mutafakkir – «Muallimiy soniy» - «Ikkinchi muallim» deb ataydilar. Forobiy tabiiy, ilmiy va ijtimoiy bilimlarning barcha sohalarida ilmiy ish olib borgan. Forobiy o'zidan keyin juda boy ilmiy meros qoldirgan. Falsafa, musiqa, filologiya va boshqa tabiiy, ilmiy bilimlarning turli sohalarida asarlar yaratgan. Demak, Forobiy inson baxt – saodatga erishuvi uchun ularni baxtli – saodatli qila oladigan jamoa rahbari bo'lishi kerak deydi. U fozil shaharni boshqaradigan Hokim tabiatdan: 1 – sog' – salomat bo'lib, o'z vazifasini bajarishda hech qanday qiyinchilik sezmaligi; 2 – tabiati nozik, farosatli; 3 – xotirasi mustahkam, 4 – zehni o'tkir, 5 – o'z fikrini tushuntira oladigan notiq, 6 – bilim-ma'rifatga havasli, 7 – taom yeyishda, ichimlikda, ayollarga yaqinlik qilishda ochofat emas, aksincha, o'zini tiya oladiga bo'lishi (qimor yoki boshqa o'yinlardan) zavq, huzur olishdan uzoq bo'lishi, 8 - haq va haqiqatni, odil va haqgo'y odamlarni sevadigan, yolg'onni va yelg'onchilarni yomon ko'radigan, 9 – o'z qadrini biluvchi va oriyatli bo'lishi, 10 – mol dunyo ketidan quvmaydigan, 11 – adolatparvar, 12 – qatiyatli, sabotli, jur'atli, jasur bo'lishi muhimligini qayd etadi. Forobiy bu fazilatlarni har bir yetuk insonda ko'rishni istaydi.

Forobiy o'zining fozil jamoasida odamlarni turli belgilarga qarab guruhlariga bo'ladi. Bunda u, kishilarning diniy mashabiga, millatiga, irqiga qarab emas, balki tabiiy hususiyatlariga, qobiliyatlariga, aqliy iqtidoriga, bilim ko'nikmalariga e'tibor berishlik zarur deydi. U o'zning «Baxt saodatga erishuv yo'llar haqida

risola» asarida «Davlatning vazifasi insonlarni baxt – saodatga olib borishdir, - deb yozadi. U, - bu esa ilm va yaxshi axloq yordamida qo'lg'a kiritadi». Forobiy davlatni yetuk shaxs boshqarishi lozim daydi; ya'ni jamoani idora etuvchi adolatli, dono bo'lishi, qonunlarga rioya etishi va qonunlar yarata olishi, kelgusini oldindan ko'ra bilishi, boshqalarga g'amxo'r bo'lishi lozim deydi. Forobiy ta'lim tarbiyaga bag'ishlangan asarlarida ta'lim – tarbiyaning muhurligi, unda nimalarga e'tibor berish zarurligi, ta'lim – tarbiya usullari va uslubi haqida fikr yuritadi. «Fozil odamlar shahri», «Baxt saodatga erishuv to'g'risida», «Ixso – al - ulum», «Ilmlarning kelib chiqishi», «Aql ma'nolari to'g'risida» kabi asrlarida ijtimoiy – tarbiyaviy qarashlari o'z ifodasini topgan. Forobiy o'z ishlarida ta'lim – tarbiyani uzviy birlikda olib borish haqida ta'lim bergan bo'lsa ham, ammo har birining insonni kamolga yetkazishda o'z o'rni va xususiyati bor ekanligini alohida ta'kidlaydi.

Forobiy «Baxt – saodatga erishuv to'g'risida» asarida bilimlarni o'rganish tartibi haqida fikr bayon etgan. Uning ta'kidlashicha, avval bilish zarur bo'lgan ilm o'rganiladi, bu – olam asoslari haqidagi ilmdir. Uni o'rgangach, tabiiy ilmlarni, tabiiy jismlar tuzilishini, shaklini, osmon haqidagi bilimlarni o'rganish lozim. Undan so'ng, umuman, jonli tabiat o'simlik va hayvonlar haqidagi ilm o'rganiladi, deydi. Forobiy inson kamolotga yolg'iz o'zi erisha olmaydi. U boshqalar bilan aloqada bo'lish, ularning ko'maklashuvchi yoki munosabatlariga muxtoj bo'ladi. Uning fikricha tarbi jarayoni tajribali pedagog, o'qituvchi tomonidan tashkil etilishi muhimdir. Chunki har bir odam ham baxtni va narsa hodisalarni o'zicha bila olmaydi. Unga buning uchun o'qituvchi lozim.

Bunga Forobiy ta'lim – tarbiyani to'g'ri yo'lga qo'yish orqali erishish mumkin, deydi. Chunki maqsadga muvofiq amalga oshirilgan ta'lim – tarbiya insonni ham aqliy, ham axloqiy jihatdan kamolga yetkazadi, xususan, inson tabiat va jamiyat qonun-qoidalarini to'g'ri bilib oladi va hayotda to'g'ri yo'l tutadi, boshqalar bilan to'g'ri munosabatda bo'ladi, jamiyat tartib qoidalariga rioya etadi.

Demak, Forobiy ta'lim – tarbiyaning asosiy vazifasi jamiyat talablariga javob bera oladigan va shu jamiyat uchun xizmat qiladigan yetuk insonni tarbiyalashdan iborat deb biladi. Forobiy ta'lim va tarbiyaga birinchi marta ta'rif bergan olim sanaladi. Ta'lim – degan so'z insonga o'qitish, tushuntirish asosida nazariy bilim berish; tarbiya – nazariy fazilatni, ma'lum xunarni egallash uchun zarur bo'lgan xulq normalarini va amaliy malakalarni o'rgatishdir, deydi olim. Abu Nasr Forobiy yana aytadi: «Ta'lim – degan so'z xalqlar va shaharliklar o'rtasida nazariy fazilatni birlashtirish, tarbiya esa shu xalqlar o'rtasidagi tug'ma

fazilat va amaliy kasb hunar fazilatlarini birlashtirish degan soʻzdir. Taʼlim faqat soʻz va oʻrgatish bilangina boʻladi. Tarbiya esa, amaliy ish tajriba bilan, yaʼni shu xalq, shu millatning amaliy malakalardan iborat boʻlgan ish - harakat, kasb - hunarga berilgan boʻlishi, oʻrganishidir»

Forobiy nazariy bilimlarni egallashga kirishgan har bir kishi xulq – odobda ham qay darajada pok boʻlishi kerakligini «Falsafani oʻrganishdan oldin nimani bilish kerakligi toʻgʻrisida»gi risolasida shunday taʼriflaydi: «Falsafani oʻrganishdan avval oʻzingizni hirs-havaslardan shunday tozalashingiz lozimki, sizda maishiy va shahvoniyat kabi notugʻri tuygʻularga emas, balki kamolotga boʻlgan hirs-havas qolsin.

Bunga xulq axloqni faqat soʻzdagina emas, balki haqiqatda (amalda) tozalash orqali erishish mumkin. SHunday soʻng xato va adashishdan saqllovchi, haqiqat yoʻlini tushunib olishga boshlovchi (notiq – soʻzlovchi, fikrlash maʼnosida) nafsini, jonini, ruhini tozalash zarur»

Forobiy axloqiy fazilatlar deganda bilimdonlik, donolik va mulohazali boʻlish, vijdonlilik, kamtarlik, koʻpchilik manfaatini yuqori qoʻyish, haqiqat, maʼnaviy yuksaklikka intil, adolatlilik kabi hislatlarni tushunadi. Ammo bu hislatlarning eng muhimi har bir insonning bilimli, maʼrifatli boʻlishidir. Shuning uchun ham Forobiy axloq tushunchasiga aql bilan uzviy bogʻliq holda, tafakkurga asoslangan axloq sifatida qaraydi. Bundan biz Forobiyning axloqni xulq meʼyorlari ifodasi sifatidagini emas, balki kishilarning aqliy faoliyatining natijasi sifatida ham talqin etganligini koʻramiz. Forobiy «Aql maʼnolari haqida» risolasida aql masalasini tahlil qilib, aql bilish haqidagi taʼlimotida mantiq (logika) ilmi muhim oʻrin tutadi deydi. U mantiq ilmi bilan grammatika oʻrtasidagi mushtarakligini qayd etib, mantiqning aqlga munosabati, grammatikaning tilga munosabati kabidir. Grammatika odamlar nutqini tarbiyalagani kabi, mantiq ilmi ham tafakkurni haqiqiy yoʻlda olib borish uchun aqlni toʻgʻirlab turadi deydi.

Forobiyning taʼlim-tarbiya yoʻllari, usullari vositalari haqidagi qarashlari ham qimmatlidir. U insonda goʻzal fazilatlar ikki yoʻl – taʼlim va tarbiya yoʻli bilan hosil qilinadi. Taʼlim nazariy fazilatlarini birlashtirsa, tarbiya esa tugʻma fazilat – nazariy bilimlar va amaliy kasb - hunar, xulq odob fazilatlarini birlashtiradi. Taʼlim soʻz va oʻrganish bilan tarbiya esa amaliy ish, tajriba bilan amalga oshiriladi, deydi. Har ikkalasi birlashsa yetuklik namoyon boʻladi, ammo bu yetuklik bilim va amaliy koʻnikmalarni qay darajada oʻrganganligiga qarab paydo boʻladi, deb koʻrsatadi.

Forobiy ta'limda barcha fanlarning nazariy asoslari o'rganilsa, tarbiyada ma'naviy – axloqiy qoidalar, odob me'yorlari o'rganiladi, kasb-hunarga oid malakalar hosil qilinadi, deb uqtiradi.

Bu muhim vazifa tajribali tarbiyachilar tomonidan ta'lim-tarbiyaning turli metodlari yordamida amalga oshiriladi. Forobiy ta'lim – tarbiya ishlarini ikki yo'l bilan amalga oshirishni nazarda tutadi. Forobiy tomonidan asoslangan pedagogik ta'limot o'zida quyidagi asosiy g'oyalarni ifodalaydi:

- ma'naviy tarbiyani tashkil etish va shaxsda aqliy sifatlarni tarbiyalash uning kamolotga erishishini kafolatlaydi;
- odob tarbiyalanuvchi qiyofasida namoyon bo'luvchi axloqiy xislatlarning eng asosiysi bo'lib, insonda oliyjanob sifatlarni tarbiyalashda asos bo'lib xizmat qiladi. Shaxsda odob ko'nikmalarini shakllantirishda ularga inson xulqi va odobini muhim ma'naviy-axloqiy sifatlarni ekanligini hayotiy misollar yordamida yoritib berish muhim ahamiyatga ega;
- tarbiyalanuvchida irodaning hosil bo'lishi atrof-muhit hamda tarbiyaviy faoliyat mazmuniga ko'p jihatdan bog'liq.

Abu Nasr Forobiy ta'lim-tarbiya samaradorligini yuqori baholagan pedagogik, didaktik tamoyillar, ta'lim-tarbiya shakllari va usullari quyidagilar:

- ta'limning ilmiyligi va amaliy ahamiyatga egaligi; tizimliligi, mantiqiyliigi va ketma-ketliigi; hayot bilan bog'liqligi; tushunarli bo'lishi; kuzatish va tajribalar;
- dialektik, isbotli, tortishuvli, ritorik va she'riy mulohaza yuritish usullari; induksiya va deduksiya usuli; - mashqlarni bajarish, takrorlash va h.k.

Shunday qilib, Forobiyning ta'lim-tarbiya to'g'risidagi teran fikrlari, ibratli mulohazalari hozirgi kunda ham o'z dolzarbligini yo'qotgan emas.

Farobiy nazariy bilimlarni egallashga kirishgan har bir kishi xulq – odobda ham qay darajada pok bo'lishi kerakligini «Falsafani o'rganishdan oldin nimani bilish kerakligi to'g'risida»gi risolasida shunday ta'riflaydi: «Falsafani o'rganishdan avval o'zingizni hirshavaslardan shunday tozalashingiz lozimki, sizda maishiy va shahvoniyat kabi notug'ri tuyg'ularga emas, balki kamolotga bo'lgan hirs-havas qolsin. Bunga xulq axloqni faqat so'zdagina emas, balki haqiqatda (amalda) tozalash orqali erishish mumkin. Shundan so'ng xato va adashishdan saqlovchi, haqiqat yo'lini tushunib olishga boshlovchi (notiq – so'zlovchi, fikrlash ma'nosida) nafsini, jonini, ruhini tozalash zarur».

Xulosa qilib aytganda Farobiyning asarlari orqali to'g'ri tarbiya berish va yoshlarni qanday qilib psixo-pedagogik jihatdan qo'llab-quvvatlagan holda to'g'ri yo'naltirish usullarni o'rganish va amaliyotga tatbiq qilish mumkin.

List of Used Literature

1. About Ibn Khalmiqan. Abu Nasr al-Farabi's "City of Noble People" taken from his book. T. Abdulla Qodiri Public Heritage Publishing House, 1993
2. Abu Nasr Faroobi. Brochures. Editor-in-Chief MM Khairullaev, full member of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan. T. «FAN», 1975. Pages 71-72.
3. Al Farabi sotsialno - eticheskie traktato`. Alma - father. 1976. 122 pages
4. Abu Nasr Faroobi. "Happiness is about achieving happiness." Brochures. Responsible editor MM Khairullaev, full member of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan. Tashkent. "FAN". 1975. p.76
5. Abu Nasr Faroobi. "Happiness is about achieving happiness." Brochures. Responsible editor MM Khairullaev, full member of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan. Tashkent. "FAN". 1975. pp. 77-78.
6. Ahmedov A. About Beruni and his "Geodesy". eruniy. Selected works. Volume III. T., "FAN," 1982, p.21.